

DS. R. KOK EN MIRJAM DE GROOT

Uit: Herman. M. van Beek, “De houding van G.H. Kersten als leider van de SGP tegenover de Joden”, masterscriptie, geschiedenis van het christendom, faculteit der godgeleerdheid, Universiteit van Leiden, 15 februari 2007, Barendrecht, 78 p.

4.4 Kersten tegenover R. Kok (p. 44 t/m 49)

In augustus 1941 vaardigde de Duitse bezetter de maatregel uit dat men opgave moest doen van het aantal Joodse kinderen op scholen. De brief viel op de deurmat van alle schoolbesturen. De christelijke scholenbonden (Schoolraad en de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs) adviseerden hun besturen en scholen om geen opgave te doen van Joodse kinderen. Het verzet van de scholen was duidelijk voor de Nederlandse secretaris-generaal. Maar het schoolverzet werd gebroken door een ‘kleine’ Scholenbond: de Vereniging Gereformeerd Onderwijs (VGS). Deze bond deed niet mee aan het schoolverzet. Als voorzitter van de VGS adviseerde Kersten de scholen in een brief om de Duitsers te gehoorzamen. Het illegale blad *Trouw* schrijft in 1943 dat deze scholen ‘als was zijn in handen van de bezettende macht’.¹

R. Kok was voorzitter geweest van het schoolbestuur van de Johannes Calvijnschool in Veenendaal.² De brief van de VGS-besturenorganisatie kwam binnen, ondertekend door Kersten. Het bestuur had de brief van de protestants-christelijke besturenorganisatie, die eerder binnen was, opgestuurd als protest naar de secretarissen-generaal. Het bestuur weigerde opgave te doen van Joodse kinderen. Daarna kwam de eerder genoemde brief van de VGS. Kersten schrijft daarin: ‘De vraag rakende de rechtsgrond dezer handelingen ligt niet in onzer beoordeling. Ook moet wel bedacht worden, dat de school een inrichting is voor onderwijs en niet voor evangelisatie onder Joden.’³ Hij riep op om geen conflict uit te lokken. In een andere zaak benadrukte Kersten de voorzichtigheid als de slangen tegenover de oprechtheid van de duiven. Die voorzichtigheid werd door sommige mensen, aldus Kersten, te zeer vergeten. Kok had vanaf 1921 tot 1950 zitting in het bestuur van deze Scholenbond.⁴ M. Golverdingen spreekt in het herdenkingsboek van de VGS *Om identiteit en kwaliteit* van een

¹ ‘Trouw’, 1^e jaargang, nummer 2, pagina 5, 18 februari 1943.

² Kemp van Ginkel, *Van Hoofdstraatkerk naar Pniëlkerk Veenendaal. 1913-1988* (Veenendaal, 1988), 53, 57.

³ M. Golverdingen, J.J. Verhage, ‘e.a.’., *Om identiteit en kwaliteit. 75 jaar Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs*, (Ridderkerk, 1996), 46 en Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten. Facetten van zijn leven en werk*, 208.

⁴ Golverdingen, Verhage, e.a., *Om identiteit en kwaliteit*, 302.

beoordelingsfout van Kersten.⁵ Deze zou niet de effecten hebben vermoed en de draagwijdte hebben overzien van deze ‘antisemitische’ maatregel tegen de Joodse kinderen.⁶ We kunnen ons echter afvragen of deze brief niet in het verlengde ligt van zijn visie op de Joden, zeker gezien de opmerking over ‘een school is (...) niet voor evangelisatie onder Joden’.

In 1940 waren er 34 scholen aangesloten bij deze Scholenbond. Het aantal leerlingen vanuit het lager onderwijs dat bij deze bond hoorde, was 5181. De meeste scholen waren lagere scholen, en één school voor MULO in Lisse. Het totale aantal leerlingen was in 1940 5223.⁷ In 1944 kwam er één kweekschool bij die werd gekoppeld aan een MULO in Krabbendijke. Later werd dat de Pedagogische Academie ‘De Driestar’ in Gouda.

Van twee Joodse kinderen is bekend dat ze een van deze scholen hebben bezocht. Hun levens werden met de dood bedreigd. Van deze twee kinderen is alleen de naam van het Veenendaalse Joodse meisje Mirjam de Groot bekend. De naam van het Joodse meisje uit Den Haag is tot nu toe niet bekend. Haar vader was een Jood die tot het christendom was bekeerd.⁸

Het Joodse meisje Mirjam

In de ‘kleine’ kerkgeschiedenis heeft dus alleen Mirjam de Groot een gezicht gekregen. Zij werd geboren in Enschede, als dochter van de koster van de synagoge. Het gezin werd in 1942 ruw uiteengescheurd. Mirjam moest als zesjarig meisje op het moment van scheiden rond mei 1942 met een Jodenster lopen. Het gezin dook onder. Haar ouders, een oudere broer Max te Renkum, haar jongste broertje Menachem bij een gereformeerd gezin.⁹ Ze doken allemaal onder op verschillende voor elkaar onbekende plaatsen.¹⁰

Mirjam kwam terecht op de boerderij van Han van Ek en Wijntje van Deelen aan de Meikade in Ede. Onder haar nieuwe naam ‘Jannie van Ek’ genoot zij van het boerenleven in vergelijking met het stadse leven in Enschede. Ze moest wennen aan het bidden, het Bijbellezen en het danken aan tafel en ook aan het werken op de sabbat (de zaterdag) en het zondags naar de kerk gaan bij predikant Kok in de Gereformeerde Gemeente in Veenendaal. Al spoedig zong ze met haar ‘pleegouders’ een lied van Sion Psalm 116: ‘God heb ik lief

⁵ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij 1918-1948*, 229.

⁶ Golverdingen, Verhage, e.a., *Om identiteit en kwaliteit*, 46.

⁷ Golverdingen, Verhage, e.a., *Om identiteit en kwaliteit*, 306.

⁸ Golverdingen, Verhage, e.a., *Om identiteit en kwaliteit*, 78.

⁹ Rik Valkenburg, N. Koudijs-Valkenburg, *Hun ster als teken* (Veenendaal, 1996), 176. Menachem werd in 1942 geboren, maar dat heeft Mirjam niet meegemaakt. Waar hij ondergedoken zat, staat niet vermeldt in de literatuur.

¹⁰ *Ibidem*, 18- 21, 90.

...'.¹¹ Mirjam zat vaak onder het gehoor van Kok. Hij was bewogen met jongeren en kinderen in algemene zin, maar met het oog op Mirjam, sprak hij uit dat 'nazaten van Abraham, desnoods met eigen levensgevaar, de helpende hand moest worden geboden op welk terrein dan ook'.¹²

Nadat Mirjam gewend was geraakt op de kuikenboerderij, was het beter dat de 'Rotterdamse evacu e' gewoon naar school ging om geen argwaan te wekken bij de buurtkinderen uit de 'Kievitsmeent' en andere bewoners. Vader en moeder Van Ek gingen 'hun' kind opgeven op de Johannes Calvijnschool in Veenendaal. Blijkbaar was bekend geworden dat Mirjam een Joods meisje was. Daar waren problemen, want vanuit de VGS werd geweigerd Joodse kinderen toe te laten.¹³ Nadat Kok als oud-voorzitter samen met het bestuur besloten had na 1942 om Mirjam de Groot toch toe te laten, werd de Johannes Calvijnschool uit Veenendaal uit de VGS gezet. Het zou tot 1953 duren totdat deze school weer werd toegelaten tot de VGS. Was er een 'princi iele legitimatie' van beginselverloochening om 'de Kokse school' eruit te zetten of was er een gedegen motivatie om de school weer toe te laten, en wat was de reden dat dit niet in 1945 gebeurde, maar pas in 1953? Het bestuur van de VGS betreurde het dat de school van Veenendaal het advies van Kersten niet had opgevolgd. De maatregel dat 'de Kokse school' uit het VGS was gezet, is na de oorlog pas in de openbaarheid gekomen. Landelijke vergaderingen werden niet door iedereen bezocht vanwege de slechte verbindingen en de gevaren. Dat er een gesprek had plaatsgevonden tussen Kok en Kersten over Mirjam de Groot is pas in de jaren zestig bekend geworden.

Kok heeft deze zaak als bijzonder moeilijk ervaren, maar hij wilde een Joods meisje redden. Zelfs als dat een verwijdering zou betekenen met zijn leermeester Kersten. Er was tussen hen een diepgaande kloof ontstaan. Deze is niet meer gedicht.¹⁴ Ouderling Van Deelen van de gemeente van Kok, de schoonvader van Han van Ek, heeft geprobeerd om beide partijen met elkaar te verzoenen, na een hevige discussie over het wel of niet toelaten van Mirjam de Groot. Kersten vond, dat Kok het Joodse meisje niet mocht beschermen, omdat het volk de Christus had verworpen.¹⁵ Zij moest volgens Kersten naar een Joodse school. Van Deelen zei: 'Ik zal naar mijn dochter Wijntje en schoonzoon Han gaan en ze zeggen dat ze het kind maar bij de Duitsers moeten brengen. Alleen we weten dan wel wat er met haar gebeurt.

¹¹ *Ibidem*, 30.

¹² *Ibidem*, 42.

¹³ *Ibidem*, 42-44.

¹⁴ Zwemer, *In conflict met de cultuur*, 69.

¹⁵ *Ibidem*, 132.

Stelt u zich garant voor de ziel van het kind?' 'Wat?' reageerde Kersten heftig in de richting van Kok: 'Jij met al die geleerde verhalen! Dat eenvoudige boertje heeft mij nu ineens overtuigd. Natuurlijk gaat dat kind niet naar de Duitsers, maar naar de Johannes Calvijnschool'. Het gesprek vond plaats in één van de zalen van de Boezemsingelkerk in Rotterdam. Kersten preekte iedere zondag in deze kerk en in deze kerk had Kok Kersten in 1926 nog bevestigd.

De houding van Kok

Zo is Mirjam de Groot gered van een zekere dood, mede door de houding van Kok. Wat was de reden, dat Kok zich zo opstelde? 's Nachts had Kok gedroomd over de wederkomst van de Heere Jezus op de wolken van de hemel, de oordeelsdag. Hij stond voor de witte troon van God, voor de troon van Koning Jezus.¹⁶ Daar heeft hij iets gezien, wat hem kennelijk inspireerde tot deze houding.

Kok was geboren in Hoencoop. Als predikant toonde hij al vanaf zijn jonge jaren liefde voor het Joodse volk. Is het mogelijk dat hij die liefde heeft opgedaan bij de landbouwer uit Driebergen Wulfert Floor? Kok had namelijk *De nagelaten oefeningen* van Wulfert Floor gekregen als cadeau en van die preken las hij vooral de toepassing.¹⁷ In een van de nagelaten oefeningen over Hosea 3: 3 en 4 '*Israëls bekering in het laatste der dagen*' haalt Wulfert Floor 'Vader Brakel' aan. Hij citeert letterlijk uit *De Redelijke Godsdienst* en spreekt over de toekomst van Israël.¹⁸ Koks preken over Esther en Mordechai waren binnen de toenmalige Gereformeerde Gemeenten uniek. Hij hield deze preken tijdens de oorlog en gaf duidelijk een lijn aan van Haman naar Hitler.¹⁹ Ook preekte hij uit het bekende hoofdstuk van Romeinen 11, waar Paulus schrijft over de toekomst van Israël.²⁰

Zijn houding tegenover de Duitse bezetting was helder en klaar: Verzet is geoorloofd, ja zelfs geboden! Onder de preekstoel was een schuilplaats gemaakt, waar Kok een Joodse jongen 'Japie' heeft verborgen.²¹ Ook verzorgde hij onderduikadressen voor diaken J. van Bochove (1897-1953) uit Zeist.²²

¹⁶ Valkenburg, Koudijs-Valkenburg, *Hun ster als teken*, 131.

¹⁷ Rik Valkenburg, *Wie was Ds. R. Kok eigenlijk...?* (Veenendaal, 1989), 20, 21.

¹⁸ W. Floor, *Al de eenvoudige oefeningen*, III (Utrecht, z.j.), 249.

¹⁹ Rik Valkenburg, *Wie was Ds. R. Kok eigenlijk...?*, 129, 130.

²⁰ L. Vogelaar, *Mijn toevlucht en mijn hoog vertrek. De Gereformeerde Gemeenten in oorlogstijd* (Barneveld, 2005), 70.

²¹ *Ibidem*, 163-165.

²² *Ibidem*, 70.

Mirjam de Groot is na de bevrijding herenigd met haar ouders en haar broers. Haar vader is door de ontberingen en spanningen op zijn onderduikadres een half jaar na de oorlog overleden. In 1948 is Mirjam geëmigreerd naar Israël. Twee maal is zij teruggekeerd naar haar onderduikfamilie Van Ek en Van Deelen (1979 en 1991). Neef Wijnand van Deelen heeft Mirjam op 30 juli 1991 een warm onthaal geboden met zijn leerlingen op de Rehobothschool in Uddel. De school is niet meer aangesloten bij de scholenbond VGS, maar bij de schoolbegeleidingsdienst die uitgaat van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, het 'Ds. G.H. Kerstencentrum'.²³ Mirjam Elzur de Groot woont in Ramat-Gan in Israël. Zij is een (groot)moeder van 70 jaar.

²³ Deze schoolbegeleidingsdienst gaat uit van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Dit kerkverband is ontstaan in 1953.